

Karkun kappeliseurakunta

Kokemäenjoen vesistön järviolueella Kulo- ja Rautaveden rannoilla, saarissa ja jylhissä vuorimaisissa maisemissa sijaitsee Karkku. Karkku oli muinaisen Sastamalan keskus. Kristinusko oli tehnyt tuloaan Sastamalan seudulle jo varhain.

Sastamalasta Karkuksi

Seurakunnallista toimintaa Sastamalassa on ollut todennäköisesti 1100-luvulta lähtien. Asutus seudun erämaihin oli tullut Kokemäenjoen vesistöä pitkin. Laaja Sastamalan kirkkopitäjä ulottui Etelä-Pohjanmaalle saakka ja Merikarvia - ruotsiksi Sastmola - oli sastamalaisten rantapaikka Pohjanlahdelle kaupankäyntiä varten.

Ensimmäinen täsmällisesti ajoitettavissa oleva maininta Sastamala nimestä esiintyi eräissä **kuningas Birger Maununpojan** kirjeessä 1. kesäkuuta 1303. **Sastamalan seurakunta** mainitaan ensimmäisen kerran nimeltä **piispa Benediktin** kirjeessä **12. kesäkuuta 1328**.

Pitäjä jakaantui 1400-luvulla Ala- ja Ylä-Sastamalan hallintopitäjiksi. Kirkollisesti oli aluksi yksi pastoraatti eli Sastamalan kirkkoherrakunta. Vuodesta 1520 lähtien oli kaksi seurakuntaa Sastamala ja Kalliala eli Tyrvää. Sastamalaa alettiin kutsua **Karkuksi** hallinnollisen keskuksensa mukaisesti.

Kenraalikuvernööriksi asetettu **kreivi Pietari Brahe** teki vuonna 1638 Suomeen tarkastusmatkan ja laati muun muassa liian suurten seurakuntien jakamisesta ehdotukset, jotka valtaneuvosto Tukholmassa hyväksyi. Kenraalikuvernööri teki yhdessä **piispa Isak Rothoviuksen** kanssa seurakuntien jakosuunnitelman ja ryhtyi toimenpiteisiin.

Sastamalasta muodostui useita seurakuntia. Tyrvää oli itsenäistynyt vuonna 1520 ja **Mouhijärvestä** oli tullut Pyhän Mikaelin kappeli vuonna 1591. Pietari Brahe päätti 8. lokakuuta 1639, että Mouhijärven kappelista tulee oma kirkkoherrakunta, johon kuuluvat Häijäänveden partaalla olevat talonpojat ja kylät sekä muut määrätyt. Päätöksessään Brahe tarkoitti kymmentä Sarkolan neljänneksen kylää, jotka erotettiin nyt Karkusta ja liitettiin Mouhijärven. Päätös piirsi tulevat kuntien rajat. Jaon jälkeen Karkun ja Mouhijärven seurakunnat olivat taloluvuiltaan samaa kokoa, ja molemmissa oli kirkkoherra ja kappalainen. Pinta-alaltaan Mouhijärvi oli Karkkua kolme kertaa laajempi, koska siihen sisältyivät Suodenniemmi ja Lavia.

Suoniemi irtaantui Karkusta kappeliseurakunnaksi 1650-luvun lopulla ja itsenäistyi vuonna 1908, mutta ensimmäisen oman kirkkoherran suoniemeläiset saivat vasta 1942.

Kenraalikuvernööri Pietari Brahen uudistuksiin kuului seurakuntaudistuksen lisäksi yliopiston perustaminen Turkuun. **Turun Akatemia** aloitti vuonna 1640 ja sille myönnettiin oikeus kantaa kruunulle kuuluvia veroja määrätyiltä tiloilta eli suoraan verovelvollisilta. Näin syntyi myös Karkkuun **akatemiatiiloja**, jotka kustansivat maan korkeinta hengenviljelyä.

Ensimmäiset kirkot

Varhaisesta kristillisyydestä on löydetty viitteitä muun muassa **Karkunkylän Salonsaaressa** ja Kiiikassa Ulvin kylässä. Vanha perimätieto kertoo paikoissa sijainneen varhaisen kirkon. Pyhäköt rakennettiin todennäköisesti lähelle niitä paikkoja, joissa kansa pakanuuden aikana oli tottunut uhraamaan.

Sastamalan Pyhän Marian kirkko ja sen edeltäjät

Sastamalan kirkko rakennettiin koko Ylä-Satakunnan keskuskirkoksi varhain katolisella kaudella ja omistettiin Neitsyt Marialle. Harmaakivikirkko kohoaa nyt paikalla, jossa on ollut

pieni kivistä tehty kirkkorakennus, **Luukkaan kappeli**. Kappeliin on liittynyt **puinen kirkko** ja aikojen saatossa siinä on voinut olla useampikin puukirkko. Vanhaa esineistöä ovat kivinen kastemalja 1200–1300-lukujen taitteesta, harvinainen kokoelma puusta veistettyjä pyhäinkuvia – vanhimmat 1200-luvulta sekä erikoinen hautakiven pala, jossa on vuosiluku 1304. Piispa Henrikin nimeen huudetuista ihmeistä laulettiin keskiajan messuissa. Yksi niistä oli Sastamalan ihme, jossa nainen parani huudettuaan Pyhän Henrikin nimeen Jumalalta apua.

Kirkkoherra Aleksander Jakob Gummerus kieltäytyi vuonna 1864 käyttämästä Pyhän Marian kirkkoa, ennen kuin se olisi perusteellisesti korjattu. Kun kirkko päätettiin korjata, niin lattia, penkit, saarnatuoli ja katto uusittiin. Kirkon harjaa laskettiin useita metrejä. Jouluna 1866 kirkko otettiin uudistuneena käyttöön.

Nykyiseen asuunsa Pyhän Marian kirkko on kunnostettu **kirkkoherra Kaarlo Emil Rinteen** aikana 1960-luvulla. Kirkon katto, joka oli madallettu, korotettiin entiseen korkeuteensa, ja siihen tehtiin uusi paanukaato. **Vanha vihkiristi** on entisöitynä kirkon seinällä. Vihkirististä sai taidegraafikko, **taidemaalari Lauri Ahlgrén** aiheen Karkun kunnan vaakunaan, joka on nyt myös Sastamalan vaakuna. Kirkon puulattia on muutettu **maalattiaksi** vuonna 1977 ja kirkko tunnetaan erinomaisesta akustiikastaan. Pyhän Marian kirkossa järjestetään konsertteja ja vuosittain Sastamala Gregoriana -festivaali. **Anders Högermanin** rakentama **kellotapuli** on vuodelta **1792**, mutta kellot on siirretty Karkun kirkkoon.

Kaksiosaisen alttaritaulun **Kristus ristillä** ja **Herran ehtoollinen** on maalannut turkulainen **kirkkomaalari Jonas Bergman** ja sen lahjoittivat vuonna **1749 Johan Lundvijk** ja puolisonsa **Magdalena Möller**. Aiemmin he olivat lahjoittaneet kirkkoon vuonna 1737 valetun kellon.

Kirkon vieressä on hautausmaa. Hautaristien ja muistomerkkien joukossa on pitkästä historiasta kertova muistomerkki vuodelta 2005: *Näille kummuille on haudattu **Suur-Sastamalan alueen ensimmäisiä kristittyjä**. Sastamalan kirkon peruskorjauksissa 1800- ja 1960-luvuilla vainajien viimeiset jäännökset on siirretty tälle paikalle.* Toinen kuvaava muistomerkki on **Sukupolvien kivi**: *Riisu kengät jaloistasi sillä paikka, jossa seisot, on pyhää maata. Muinaisen laajan Sastamalan ja Karkun seurakunnan edesmenneitten sukukuntien muistoksi niiden elämäntyötä kiitollisena ajatellen pystytti jälkipolvi vuonna 1950.*

Kirkkoriitoja

Kysymys uuden kirkon rakentamisesta herätettiin 1820-luvulla. **Keisarillinen Senaatti** vahvisti vuonna 1847 pitäjänkokouksen ja kuvernöörin päätöksen **uuden kirkon** rakentamisesta. Tätä seurasi useita kirkkoa ja seurakuntaa koskevia päätöksiä sekä anomuksia ja valituksia päätösten perumiseksi. Uuden kirkon sijaintipaikasta käytiin tiukkaa taistoa. Suoniemen kappelioikeudet lakkautettiin vuonna 1863 ja Suoniemi yhdistettiin Karkun emäseurakuntaan 30 vuodeksi. Seurakunta saattoi käyttää Suoniemen kappelin kirkkoa, kun vanha kirkko kaipasi korjausta.

Kirkonkokouksessa vuonna 1908 päätettiin, että **seurakunta jaetaan kahtia**. Sitä seurasi, että Karkun kunnanvaltuusto päätti yksimielisesti vuonna 1926, että myös kunta oli hallinnollisesti jaettava kahtia. Vesistö jo halkoi Karkun kahteen osaan **Rantakuntaan** ja **Salokuntaan**. Valtioneuvostossa asia pantiin pöydälle. Vuonna 1938 valtioneuvosto kumosi seurakunnan jaon ehdolla, että eteläpuolelle vesistöä oli rakennettava **kyläkirkko** ja perustettava **kirkkoherran apulaisen virka**. Noin vuosisadan kestäneet kirkkoriidat saivat ratkaisun, kun kirkkovaltuusto vuonna 1957 teki päätöksen Salokuntaan rakennettavasta **seurakuntakeskuksesta**.

Karkun kirkko, 1913

Kosken ratsutilan omistaja **kapteeni Alfons Ekholm** ja vaimonsa **Adele** lahjoittivat kirkkoa ja hautausmaata varten maa-alueen Riippilänjärven rannalta. Suunnittelijaksi valittu **arkkitehti Oiva Kallio** piirsi harmaakivikirkon. Kirkko on uusklassisen kirkkorakennustaiteen merkkipaalu Suomessa.

Karkun kirkko valmistui vuonna **1913** Riippilänjärven ja Rautaveden väliselle kannakselle. Kirkossa soivat 1700-luvulla valetut kellot, jotka on tuotu Sastamalan Pyhän Marian kirkosta. Alttaritauluna on **kuvanveistäjä Johann Friedlin** tekemä **Kristus-krusifiksi**. **Taideemaalari Emil Danielssonin** vuonna 1952 maalaamat freskot **Lapsuus, Nuoruus ja Vanhuus** jouduttiin poistamaan vuonna 1969, koska freskot olivat rapistuneet.

Karkun hautausmaalla sijaitsee **professori Otto-livari Meurmanin** suunnittelema **ruumishuone** vuodelta 1950 ja rovasti kirkkoherra K.E. Rinteen aikana vuonna 1951 pystytetty **Sovinnon risti** eli sodissa 1939-44 kaatuneiden muistomerkki ja sankarihaudan molemmissa päissä vuonna 1918 kuolleiden muistokivi, toinen punaisten ja toinen valkoisten. Hautausmaalla on *Karjalaan jääneiden muistokivi* ja *Muualle haudattujen muistokivi*.

Salokunnan kirkko, 1960

Kun Karkun kirkko 1913 valmistui, niin toisella puolen Rautavettä asuvat seurakuntalaiset jäivät kaipaamaan omaa pyhäkköä. Harras toive toteutui vuonna **1960**, kun **Kaarlo Ryömän** lahjoittamalle tontille nousi **arkkitehti Timo Penttilän** suunnittelema moderni **Salokunnan kirkko**. Kärppälän **Mattilasta** ja **Haapaniemestä** lahjoitettiin ruokakellot Salokuntaan kirkon kelloiksi. Valmiin seurakuntakeskuksen vihki **arkkipiispa Ilmari Salomies** 23. lokakuuta 1960. Avara **kirkkosali** vihittiin **kirkoksi**. Alttaritauluna ovat risti ja kirkkosalin isoista ikkunoista avautuva maisema, vuodenaikojen ja päivien mukaan muuttuva elävä luonto ja Salokunnan ivivihreät männyt. Kirkkorakennus on Karkun eteläisen puolen seurakuntakeskus ja modernin kirkkorakennustaiteen airut.

Salokunnan hautausmaa valmistui vuonna 1918. Hautausmaalla on ruumishuone ja muun muassa *Muistan läheistäni* -muistomerkki, sankarihauta-alueella Sankarivainajien muistomerkki *Isänmaan puolesta 1939-1944*, ja kirkkosalin seinässä on sankarivainajien muistotaulu.

Pappilat

Sastamalan Pyhän Marian kirkon vieressä sijaitseva uusrenessanssityylinen **pappila** on rakennettu vuosina **1837-1838**. Pappila on sijainnut samalla paikalla jo 1400-luvulta lähtien, Nykyistä edeltäneen vuonna 1778 rakennetun pappilan päärakennus purettiin ja hirret myytiin. Sastamalan Wanha-Pappila pihapiireineen on suojelukohde ja nyt yksityisomistuksessa.

Karkun seurakunnalle valmistui vuonna 1952 **arkkitehti Mirjam Kulmalan** suunnittelema hirsirakenteinen **pappila** Karkun kirkon viereen ja se palveli ensin kirkkoherra Rinnettä ja sitten kirkkoherra Jaatista. Pappila on ollut vuodesta 2014 yksityisomistuksessa. Kirkkohera Rinteen vuonna 1955 pystyttämä muistokivi lepää kirkon ja pappilan välisellä nurmialueella. Kivessä on teksti: *Kummulta tältä palasen, maat ihanaisen isien, sä näet matkalainen*.

Pappeja ja muita henkilöitä

Karkun seurakunnassa tunnetaan nimeltä **25 kirkkoherraa** 1350 -luvulta alkaen. Heidän joukossaan on useita merkittäviä Suomen kirkon vaikuttajia. Kirkkoherrat viihtyivät hyvin ja

pitkään tässä seurakunnassa. Ensimmäinen kirkkoherra, josta on tietoa, on ollut **Petrus Johannis** 1300-luvun puolivälissä.

Vuodesta 1661 kirkkoherrana toiminut **Johannes Matthiae** otti ensimmäisenä nimen **Collinus** kotikylänsä Mäenkylän mukaan. Ikaalisten kirkkoherra **Abraham Ikalensis** kirjoitti kirkkoherra J.M. Collinuksen ruumissaarnan, jossa kerrotaan Collinuksen hyvästä menestyksestä Porin koulussa ja Turun kymnaasissa. Collinus toimi ensin papiston apulaisena vuodesta 1627, sitten kappalaisena ja hänet nimitettiin **Henricus Arvidin** kuoltua kirkkoherraksi *Seuracunnan yhteisen anomisen jälkeen*. Ruumissaarnassa korostetaan Collinuksen moitteetonta viranhoitoa. Hän oli koko ikänsä terve, kunnes talvella 1671 sairastui rintatautiin ja kuoli muutaman kuukauden kuluttua. Häneltä on säilynyt pieni suomenkielinen hengellinen laulu, joka oletettavasti oli **ensimmäinen suomen kielellä painettu arkivirsi** vuodelta 1643.

Kirkkoherra A.J. Gummeruksen pojista maisteri **Kaarle Jaakko Gummerus** perusti Karkkuun ensimmäisen kirjaston vuonna 1862. Hän perusti myös *K.J. Gummerus* -nimisen kustannusliikkeen ja toimitti *Kyläkirjasto* -nimistä kuvalehteä ja kirjastosarjaa.

Kirkkoherra Johan Henrik Nordlund ja hänen poikansa **Gideon** toimittivat Helsinkiin sivistyneistölle Karkun Pirunvuoresta tietoa ja tarinoita. 1800-luvun lopulla kappalaisena aloittanut **Karl Emil Bergroth** valittiin kirkkoherraksi ja hänen aikanaan vuosina 1896–1940 pappilan kotikieli oli ruotsi. Perhe oli musikaalinen ja taiteellinen. Heille hankittiin muun muassa huippuluokan flyygeli.

Vuonna 1942 kirkkoherran virassa aloitti **K.E. Rinne**. Hän oli tunnettu hyvänä puhujana, jonka laatimat Karkun seurakuntailmoitukset **Tyrvään Sanomissa** herättivät ihastusta koko maassa ja niitä on julkaistu myös kotiseutukirjassa. Kesäkuussa 1968 kirkkoherra Rinne ilmoitti: *Pahanvuorella pidetään hartaushetki juhannuksena 22.6. klo 16. Vuori korkea ja myös vaivalloinen, kuitenkin kulkea läpi ahdingoitten aion perille, tälle vuorelle. Jouluaamun jumalanpalveluksesta kirkkoherra ilmoitti vuonna 1956: Aamujuna Tampere-Pori pysähtyy 1.12. lukien Äijärin seisakkeella. Tämä on Nohkuan pysäkin ja Karkun aseman luona asuvien hyvä tietää, sillä jouluaamun jumalanpalvelus alkaa kello 7:30 eli silloin kun juna saapuu kirkon luo (Takaisin ei pääse).*

Vuonna 1972 virkaan astui Karkun itsenäisen seurakunnan viimeinen kirkkoherra **Arto Jaatinen**. Hän oli lähetystyöaatteen hengellinen vaikuttaja ja sai aikaan muun muassa **Kauneimmat joululaulut** -tapahtuman lähetystyön hyväksi. Tapahtumasta muodostui suosittu jouluperinne, jonka Suomen Lähetysseura vuosittain yhdessä seurakuntien kanssa toteuttaa.

Seurakunnan muita kiinteistöjä

Karkun Palvialaan rakennettiin vuonna 1911 **Hannula-herätyksen rukoushuone**, joka nykyisin toimii Karkun seurakuntatalona. Se sijaitsee Karkun keskustassa ja siellä järjestetään monenlaista toimintaa. Seurakuntatalon alttaritaulun maalasi **taidemaalari Lauri Ahlgrén**.

Nykyisyys

Vuoden 1973 alusta lukien Karkun ja Tyrvään kunnat olivat osa Vammalan kaupunkia ja Karkun ja Tyrvään seurakunnat perustivat taloutta ja hallintoa varten **seurakuntayhtymän**. Karkku oli oma seurakunta vuoteen 2004, jolloin siitä tuli kappeliseurakunta Karkun ja Tyrvään seurakuntien yhdistyttyä **Vammalan seurakunnaksi**. Kirkkoherra Jaatinen jatkoi Karkun kappalaisena. Vuoden 2009 alusta Karkku kuuluu **Sastamalan seurakuntaan** kappeliseurakuntana.

Karkku on maakunnan helmi, toteaa seurakuntapastori Anu Jokinen-Lundén. Karkussa on uusi aika - ellei suorastaan aikakausi alkanut. Sastamalan seurakunta siunaa kappeleihin oman papin, ensimmäisenä **Anu Jokinen-Lundén** aloitti Karkussa.

Teksti: Arja Valtonen

Lähteet

- Impola, Heikki: Karkun Collinus-suvun alkuperä ja ensimmäiset polvet. Genos – Suomen sukututkimusseuran aikakauskirja. 66. 1995
- Kallioniemi, Olavi, Esko Pietilä ja Marja Savola: Karkkua ja karkkulaisia. Tyrvään seudun Kotiseutuyhdistys, 2008.
- Pietilä, Esko: Kotiseutumme muistot. Tyrvään seudun Kotiseutuyhdistys, 2002.
- Piilonen, Juhani: Sastamalan historia 2. 1300-1860. Sastamalan historiatoimikunta, 2007
- Piilonen, Juhani: Sastamalan historia 3. 1860-1920. Sastamalan historiatoimikunta, 1997
- Salo, Unto: Sastamalan historia 1,1. Esihistoria. Sastamalan historiatoimikunta, 2004.
- Salo, Unto: Sastamalan historia 1,2. Esihistorian liiteosa. Sastamalan historiatoimikunta, 2004.
- Sastamalan seitsemän kirkkoa. Tyrvään Sanomat, 1968.
- Selander, Väinö: Karkun pappila ja seurakunnan papisto. Tyrvään seudun Museo- ja Kotiseutuyhdistys, 1942.
- Selander, Väinö: Karkun vanhat kirkkoriidat. Tyrvään seudun Museo- ja Kotiseutuyhdistys, 1963.
- Tämmöstä kans Sastamalasta. Marja Savolan artikkeli Kierros Sastamalan seurakunnissa. Tyrvään seudun Kotiseutuyhdistys, 2018.
- Silveri, Pirjo: <https://www.sastamalanseurakunta.fi/kirkot-ja-tilat/kirkot/salokunnan-kirkko>,
<https://www.sastamalanseurakunta.fi/kirkot-ja-tilat/kirkot/karkun-kirkko>, viitattu 18.5.2020
- Paikallisasiantuntija Urpo Vuorenoja, 2.4.2020
- Asiantuntija kustantaja Marko Vesterbacka, 16.5.2020
- Sastamalan seurakunta, seurakuntapastori Anu Jokinen-Lundén, 6.5.2020

Sisällys

Karkun kappeliseurakunta	1
Sastamalasta Karkuksi	1
Ensimmäiset kirkot.....	1
Sastamalan Pyhän Marian kirkko ja sen edeltäjät	1
Kirkkoriitoja	2
Karkun kirkko, 1913	3
Salokunnan kirkko, 1960.....	3
Pappilat.....	3
Pappeja ja muita henkilöitä	3
Seurakunnan muita kiinteistöjä	4
Nykyisyys.....	4
Lähteet.....	5